

ELEMENTE ALE UNUI CONFLICT AGRAR LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA LA ROȘEȚI, JUDEȚUL CĂLĂRAȘI

Răsvan FILIP

„Sîntem cu aproape zece ani înainte de 1848; sîntem în timpul cînd cîmpiile Bărganului erau adevărate bărgane, cînd boierul proprietar dădea în schimbul unui cal roib, care umbla frumos în buiestru, o moșie pe care calul o ocolea în timp de cîteva ceasuri”, așa își începe Teodor Iliescu, „procuratorul general al cioroiilor”, broșura editată în 1908 la București, prin care încerca să atragă opinia publică de partea cauzei obștei țăranilor din Roșeți, județul Călărași (pe atunci județul Ialomița).

Această scurtă sinteză a proceselor pentru pămînt completată cu documente de arhivă, a permis detașarea unor concluzii referitoare la mecanismele posedării unei obști chiar dacă conștientă de încălcarea drepturilor cîștigate în virtutea unor contracte și devenite, încă din 1842, de notorietate publică.¹

Sătenii de astăzi, din comuna Roșeți din apropiere de municipiul Călărași sînt, în marea lor majoritate, urmașii țăranilor așezați în anii '40 ai secolului al XIX-lea pe moșia paharnicului Ioan Rosetti, în virtutea unor zapise încheiate cu acesta și cu soția lui Safta (Elisaveta) Rosetti. Zapisurile conțineau, de fapt, un act de vînzare-cumpărare și un contract de arendă *perpetuă* (s.n.), completat cu anumite condiții referitoare la drepturi și îndatoriri speciale ale părților. Astfel, țăranul cumpăra un loc de casă de 200 stînjieni pătrați la prețul de un sfanț stînjenu, pămînt care intra în deplină proprietate a cumpărătorului. Contractul de arendă prevedea că noul locuitor avea dreptul să cultive în folosință proprie oricît va putea, iar în schimb era obligat să dea dijmă în produse către boier a zecea parte din recoltă sau a cincea parte din nutrețul cosit pe moșie. Pentru pășunat, se prevedea în zapise, boierul se obliga să delimiteze un izlaz suficient numărului de vite deținute de săteni care trebuiau să plătească ierbărit cîte doi lei de vită mare sau pentru șapte vite mici. Bineînțeles, boierul își rezervă și drepturile senioriale ale vremii: taxe pentru băuturile alcoolice introduse pe moșie de către țărani ori cîrciumari. În sfîrșit, o altă clauză prevedea că sătenii puteau cultiva și pămîntul din alte părți doar dacă nu ar găsi loc suficient pe moșia Rosetti, ceea ce reflectă dorința boierului de a-și asigura un venit constant și sigur într-o

perioadă în care cererea de produse agricole era în creștere mai ales pe piața externă.

Condițiile, în ansamblu, și luând în considerare relațiile agrare obișnuite ale vremii, erau favorabile celor două părți: țăranilor, pentru că li se ofereau condiții mult mai lejere decât în locurile de unde proveneau (Moldova) dovadă că „au făcut zapise în aceste condițiuni sute de familii”², iar boierul pentru că își popula și valorifica o moșie destul de mare — după informațiile din perioada reformei agrare de la 1921, moșia Roseți-Volnași cuprindea o suprafață ce varia, după diferitele expertize cadastrale, între 7000 și 8500 ha — într-o perioadă când războaiele ruso-turce aproape pustiiseră zona de cîmpie de la nordul Dunării.

Concluzia care se impune urmărind clauzele acestor contracte — identice de altfel — este clară: țăranii învoiți a se așeza pe moșie urmau să valorifice prin munca lor moșia altfel lipsită de valoare a boierului Ioan Rosetti, fapt de care țăranii vor deveni repede conștienți în momentul în care drepturile lor vor fi atinse prin provocarea voluntară a unor situații menite să eludeze, atât datele contractului, cât și legile în vigoare.

Prima încălcare a drepturilor sătenilor se face la 1858 chiar de boierul Ioan Rosetti care arendează (de fapt supraarendează) moșia lui Aristid Agapiadi, încălcând astfel prevederea că volnașii „vor lucra atîta pămînt cît vor voi”³, înțelegîndu-se prin aceasta „că toate locurile de arat și fînețe de pe întreaga moșie Cioroiu sau Rosetti sînt anticipativamente prearendate către volnași și că, casa Rosetti nu putea pune arendași pe moșie pentru locuri de arat sau fînețe decît numai pe acelea pe care ar fi indicat volnașii că nu le pot lucra”⁴, argumentație pe deplin valabilă, firească, a avocatului obștii Iosif Patriciu, în primul din seria proceselor intentate de săteni boierului și urmașilor lui, desfășurat în aprilie 1867. Prin intermediul lui Agapiadi, indirect deci, boierul limitează izlazul comunal într-o suprafață insuficientă pășunatului, deși în 1847, așa cum se obligase prin actele primitive de instalare, delimitase și însemnase cu mușuroaie un izlaz convenabil țăranilor, acțiune întărită prin carte de blestem, potrivit obiceiului timpului. Ca urmare a acestui fapt, țăranii fiind obligați să pască vitele și pe alte porțiuni de moșie, arendașul intențează proces obștii, obținînd mărghinirea izlazului după declarațiile boierului Ioan Rosetti care neagă înțelegerea din 1847, precum și despăgubiri bănești pentru pagubele pricinuite de vitele sătenilor, devenind creditorul țăranilor. Drepturile volnașilor asupra acestui izlaz proveneau nu numai din clauzele zapiselor ci și din faptul că, folosindu-l pînă la 1858 cînd moșia este arendată lui Agapiadi, nu au fost reclamații de boier care a „consimțit prin tăcere și primirea de venit (. . .) în tot timpul, pînă la arendășia lui Agapiadi”⁵. În pofida realității, decizia Tribunalului Ialomița din 4 aprilie 1867 dă cîștig de cauză urmașilor paharnicului Ioan Rosetti pe motiv că acesta avusese drept de proprietate numai într-o porțiune de moșie (3000 de pogoane), restul fiind dota soției lui. Trebuie remarcat însă, aici, că multe din zapisele de instalare ale locuitorilor erau semnate și de Elisaveta Rosetti, soția boierului, angajament contractual nerespectat însă de urmașii acesteia și nesusținut în proces de avocatul obștii. De asemenea, se observă că legea rurală din 1864 care elibera pe clăcași de obligațiile feudale față de boier și îi împroprietărea, în principiu, în sistemul tiersajului nu a avut eficacitate în Roseți-Volnași, deci sătenii de aici nu au fost asimilați clăcașilor și nici nu au fost împroprietăriți pentru că beneficiau de calitatea de oameni liberi și proprietari ai unei suprafețe de 200 de stînjeni cultivabili. Obligațiile lor față de boier erau în esență de natură capitalistă deja înainte de reforma rurală din 1864, relații stabilite în acest fel chiar prin zapisele de instalare pe moșie, chiar dacă unele prevederi conțin îndatoriri de natură feudală.

Conștienți că dreptatea stă de partea lor și prea încrezători în mecanismul justiției burgheze, sătenii declanșează o suită de procese care trenează pînă în anul 1912 fără însă a da cîștig de cauză țăranilor nici măcar în preajma aplicării reformei agrare din 1921. În trei din aceste procese (între anii 1900 și 1905) pledează ca apărător al obștii alături de

alți avocați și Barbu Ștefănescu Delavrancea fără însă să reușească obținerea unui verdict favorabil volnașilor.

Astfel, moșia Roseți ajunge la 1872, prin licitație publică, în proprietatea lui St. Petrovici-Armis care încearcă, și reușește pînă la urmă, să acționeze în justiție obștea pentru a încălca dreptul la pășunat al acesteia și pe cele 3000 de pogoane la care aveau drept locuitorii prin sentința Tribunalului Călărași din aprilie 1867 și confirmată în ianuarie 1868 de Curtea de apel din București. Semnificativ este faptul că, urmărind modul de aplicare al legilor în cursul proceselor (între 1858 și 1912 un număr de 19 procese), se observă că apărătorii proprietarilor folosesc, în general, două genuri de „argumentații”: ocolirea fondului problemelor prin vicierea procedurii, prin crearea de artificii procedurale și chiar folosirea falsului, pe de o parte, și prin încercarea tendențioasă de disociere a obștii în indivizi cu interes proprii, de cealaltă parte.

Din prima categorie de „argumentații”, în mod curent și mai pe larg folosite, de la mărunte tertipuri avocățești pînă la uzul de fals, se cuvin menționate cîteva.

În septembrie 1884, în procesul deschis de obște în vederea recunoașterii dreptului la pășunat în cele 3000 de pogoane, se cere neadmiterea pe motiv că din 1868 în 1884 cinci dintre membrii obștii încetaseră din viață; în 1886 același avocat cere prezentarea în instanță a zăpiselor pe baza cărora s-a dat decizia din 1868 și afirmă că dreptul la pășunat este o învoială agricolă și, deci, personală, instanța omițînd faptul că cumpărătorul nu poate cîștiga mai multe drepturi decît avea vechiul proprietar; în 1905, la cererea avocatului lui Armis, instanța respinge fondul procesului pe motiv că acesta poate fi intentat doar pe cale penală iar nu civilă; că același fond (noiembrie 1907), nu se poate constitui decît în vederea unor procese viitoare iar nu în scopul revizuirii unei sentințe. Trebuie să amintim că, după anul 1900, fondul proceselor devine un certificat fals, semnat de un fost primar din Roseți, fals recunoscut pe mai multe căi dar, pentru că, între timp, pedeapsa se prescriesese, justiția vremii nu a permis folosirea acestuia în scopul revizuirii unei sentințe din mai 1900 bazată tocmai pe acest fals. Un cerc vicios care a înclinat dreptatea pe talerul proprietarului.

În general, obștea a fost solidară, cu excepția anului 1888 cînd intervine o nouă tranzacție între proprietarul S. Petrovici Armis și reprezentanții unei minorități din Roseți care anula și drepturile care le fuseseră recunoscute țăranilor în izlazul micșorat prin decizia Tribunalului Ialomiței din aprilie 1867. Știut fiind faptul că, în toată zona Bărăganului, răscoala de la 1888 a cunoscut o intensitate deosebită, există posibilitatea ca desolidarizarea obștii să fi fost rezultatul presiunii exercitate de armata care a „pacificat” satele din Lunca Dunării de jos, chiar dacă actul de renunțare la drepturile obștei este datat 1 martie 1888 — deci înainte de izbucnirea răscoalei — pentru că practica antedatării unui document putea trece neobservată în condițiile anului răscoalei. E drept că nu s-au găsit documente care să ateste o atare posibilitate însă ipoteza pare interesantă întrucît o simplă coincidență pare o explicație prea comodă și nici nu mai există un alt moment în care să se manifeste opinii diferite în poziția obștii față de proprietari. Pentru a sesiza concret această situație vom cita mai jos tranzacția care, mai tîrziu, va fi contestată de întreaga obște.

„I) Subsemnații mandatarai ai locuitorilor Volnași pe baza procurei dată nouă (. . .) din 27 dec. 1887, în numele nostru personal și în numele mandanților noștri renunțăm la vechile învoieli făcute de noi sau de autorii noștri, cu proprietarii anteriori ai moșiei Cioroiu sau Roseți-Volnași și declarăm că nu înțelegem a mai invoca în contra d-lui St. P. Armis efectele sentinței Trib. Ialomița Nr. 14 din 1867, a deciziei Curții de Apel din București S II cu No 19 din 1868 și a oricăror altor sentințe sau acte judecătorești.

Sentințele acestea, prin urmare ca și vechile învoieli, rămîn desființate pentru totdeauna și, în consecință, ne obligăm unul pentru altul și toți pentru unul a nu mai cere nimic în

puterea ziselor acte nici ca fond nici ca venit, pe cît timp recunoaştem că ele nu sînt opozabile d-lui St. P.-Armîs.

II) Din parte-i, d-l St. P.-Armîs dă locuitorilor Volnaşi trei sute douăzeci N. 320 pogoane pămînt în deplină proprietate şi fără nici o plată în jurul comunei Roseţi-Volnaşi (. . .)

B) D-l St. P. Armîs renunţă, fără altă despăgubire cu începere de la 20 apr. viitor 1888 la dreptul de accis pentru băuturi, datorat de locuitori în puterea actelor primitive prin care li s-au concedat pămînturi (. . .)

C) D-l St. P. Armîs dă asemenea locuitorilor fără plată şi în plină proprietate o parte din terenul numit Baicu, cuprins între străzile Ioan Marcu şi Ceauşescu linie dreaptă pînă în jumătatea apei Borcei (. . .)

III) Această convenţiune este şi rămîne definitivă cu obligaţiunea pentru locuitori de-a subsemna prin mandatarii lor actuali planul care se va ridica cel mult pînă la finele lui aprilie viitor (. . .)

IV) Executarea cîstită a acestei convenţiuni o garantăm cu toţii noi locuitorii, fiind împreună solidari răspunzători unul pentru altul. Bucureşti 1/13 martie 1888. Mandatari : D. Dumănescu, St. Dobre, Ioan D. Şovăilă, Dobre Vasilescu, Dobre Bideană ⁷.

Această tranzacţie nu a fost anulată în procesele care au urmat dar nici nu a funcţionat şi, practic, izlazul comunal, în întinderea hotărîtă în aprilie 1867, nu a fost folosit de săteni pînă în anul 1927, după exproprierea definitivă a proprietarei E. Kretzulescu în virtutea decretului din decembrie 1918. Mai mult încă, deşi cele 160 ha oferite sătenilor la 1888 nu au fost folosite niciodată după anul 1890, după cum reiese din întîmpinarea obştii adresată justiţiei în ianuarie 1912 (neadmisă de altfel nici de această dată) ⁸, cu ocazia exproprierii, proprietarul moşiei include în structura terenului deţinut şi „160 ha izlazul dat locuitorilor în urma unei tranzacţiuni” ⁹.

Deci, dacă de la 1841 pînă la 1858 sătenii folosesc izlazul delimitat de boierul I. Rosetti printr-un vătaf al său într-o suprafaţă suficientă păşunatului, dacă de la 1859 pînă la 1872 îşi văd drepturile restrînse doar în 3000 de pogoane prin hotărîrea Trib. Ialomiţa din aprilie 1867, dacă de la 1888 (anul răscoalei) pînă la 1912 ţăranii nutresc iluzia că măcar acea tranzacţie încheiată în martie 1888 cu Armîs le lasă în proprietate deplină o sfoară de pămînt, după 1912, cînd Trib. Ialomiţa respinge „pretenţiile” obşteii şi în această ultimă suprafaţă, treptat deci, din aproape în aproape, cu ajutorul a tot felul de neputinţe ale justiţiei, ţăranii din Roseţi rămîn fără izlaz, fiind nevoiţi să-şi pască vitele pe terenuri închiriate în comuna Dichiseni. Astfel, în esenţă, suita de procese între obştea volnaşilor şi proprietari, timp de aproape 80 de ani, reflectă în cel mai bun caz slaba eficacitate a justiţiei, orientarea în fapt a ansamblului legislaţiei către protejarea intereselor marilor proprietari în dauna micii proprietăţi.

NOTE

1. Acte şi documente în procesul Cioroenilor (Rosetti-Volnasi) aîn judeţul Ialomiţa cu D-l Stefan Petrovici-Armis, adunate şi publicate de Teodor Iliescu, procuratorul general al cioroenilor, Bucureşti, 1908, p. 5.
2. *Idem*, p. 17.
3. *Idem*, p. 8.
4. *Idem*, p. 32.

5. *Idem*, pp. 33—34.

6. Dosar aflat în posesia Muzeului judeţean Călăraşi, f. 1.

7. Acte şi documente în procesul . . .

8. Dosar aflat în posesia Muzeului judeţean Călăraşi f. 2.

9. Arh. Stat Slobozia. Fond Camera Agricolă, dos. 14/1919, fila 5, 19.